

El litigi de l'arròs

Enfrontaments polítics i socials a la zona del baix Ter (segles XVIII-XX)

L'arròs va desfermar, arreu, debats apassionats, en gran part lligats a la vinculació d'aquest conreu amb el paludisme. Però, en el cas de Pals, el conflicte va arribar a extrems insospitats, amb enfrontaments polítics i territorials i episodis carregats d'enorme tensió.

PERE BOSCH > TEXT

Josep Pla va dedicar un capítol de la sèrie *Homenots* a resseguir la història de l'arròs de Pals prenent com a fil conductor un dels seus principals protagonistes, l'indià Pere Coll i Rigau. L'escriptor empordanès va patir de valent les vicissituds d'aquest conreu, fins al punt d'afirmar, en un apunt del *Quadern gris*, que «les conseqüències de l'aventura de l'arròs de Pals consistiren en una enorme, angoixant, complicada bola de lletres que emmetzinà la nostra vida de família durant anys i anys». En el seu retrat de Pere Coll, l'escriptor empordanès va evocar amb passió la lluita desfermada per un conreu que, si bé ha acabat imposant-se com a valor gastronòmic notable, va tenir un passat ben convuls, esdevenint motiu de discòrdia entre pobles, polítics, propietaris, higienistes, metges i periodistes; fins al punt que la polèmica va arribar al Congrés de Diputats, a les pàgines de la premsa espanyola i, fins i tot, va generar un decret en què el govern espanyol, presidit per Antonio Maura, va sentenciar-ne la prohibició a principis del segle passat.

La polèmica venia de lluny. Ja durant el segle XVIII es van produir episodis de tensió per un conreu que hom lligava, de forma indissociable, al paludisme; fins al punt que aquesta malaltia era coneguda, popularment, com «la febre de l'arròs». Com es pot suposar, la causa directa no era la gramínia, sinó la tècnica de conreu utilitzada i la necessitat de disposar de grans concentracions d'aigua, que acabaven esdevenint focus d'insalubritat. Els nostres avantpassats es movien constantment en el dilema funest entre els beneficis econòmics que generava el conreu (quatre vegades superiors als del blat) i les conseqüències sanitàries. Les fonts documentals ens deixen constància d'alguns aldarulls populars, com ara

La vinculació entre el conreu de l'arròs i el paludisme era tan assumida que els nostres avantpassats es referien popularment a la malaltia com «la febre de l'arròs»

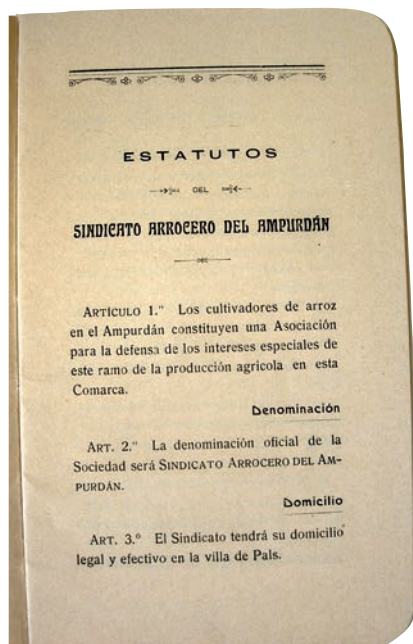
<< Pere Coll, reintrodutor de l'arròs a Pals, en un cartell de propaganda dels llumins Remeneu, amb els quals va aconseguir destruir el monopoli del fòsfor a l'illa de Cuba.

el que es va produir a la vila de Verges entre l'11 i el 13 de maig de 1763, quan la gent va trencar el conducte de les aigües per tal d'intentar paraitzar les plantacions. Però l'episodi més dramàtic va passar entre el 1832 i el 1837, en què es van superar els 130 morts anuals a Torroella de Montgrí, quan la xifra habitual no arribava als 90; i amb algun any (concretament el 1836) en què va arribar-se fins als 371. Les dades encara eren més esfereïdores a l'Escala, on es va arribar als 415 morts el 1836, un 32 % de la població d'aleshores. Hom va associar aquell episodi de mortaldat a la represa del conreu de l'arròs. La reacció inicial de les autoritats fou imposar un delme sanitari als propietaris. Però, finalment, el 2 de juliol de 1838 van arribar a la conclusió

«que del citado cultivo provienen las crueles enfermedades que se padecen», i van decidir prohibir-lo.

A partir d'aleshores, l'arròs va viure un període d'ostracisme. Fins que el 1899 Pere Coll es va entestar a recuperar-ne el conreu en una finca de la seva propietat i va aconseguir l'autorització per fer-ho, no pas sense haver de superar un llarg i feixuc periple burocràtic. La notícia va desfermar una agra polèmica, sobretot entre els veïns de Torroella de Montgrí; i va agafar una dimensió notable, en gran part provocada pel creuament d'enfrontaments que van prendre la gramínia com a excusa. La polèmica va derivar en una guerra freda, però els principals detractors del conreu no defallirien fins aconseguir-ne la prohibició. Finalment, el 23 de febrer de 1907 el govern conservador encapçalat per Antonio Maura va aprovar un Reial Decret en el qual es resolvia, de forma contundent, que «queda prohibido el cultivo del arroz en Torroella de Montgrí y demás localidades del territorio denominado Bajo Ampurdán». La correspondència creuada entre el comte de Serra i Sant Iscle i el governador civil, per una banda, i el ministre de Governació i president del Consell

<< Estatuts del Sindicat Arrosser de l'Empordà, una de les primeres cooperatives gironines.

ARXIU DE LA CIUTAT DE GIRONA

ARXIU PARTICULAR DE BALTAZAR PABERA

de Ministres, per l'altra, posen de manifest que la prohibició no fou motivada per motius sanitaris, sinó per garantir que el candidat conservador pogués presentar-se com el gran protector del districte de Torroella de Montgrí en les transcendents eleccions del 1907, marcades pel repte de la Solidaritat Catalana.

Però els interessos al voltant de l'arròs eren extremadament complexos. I, ben aviat, els propietaris que s'havien engrescat a plantar-lo van iniciar una campanya de pressions que va arribar fins la premsa espanyola i al president del Consell de Ministres. D'entre els que van afegir-se la campanya hi havia destacats propietaris, com ara la marquesa de Monistrol, la qual es va apressar a reclamar una rectificació a Antonio Maura. Les pressions van provocar que, només un mes després de la prohibició, el govern es veiés obligat a fer marxa enrere. A partir d'aleshores i fins al dia de les eleccions, es va viure un pols frenètic en el qual el principal objectiu del comte de Serra i Sant Iscle, Robert de Robert, fou mantenir l'engany entre la població de Torroella de Montgrí i amagar la rectificació del govern. La conspiració, desconeguda pels veïns d'aleshores, va permetre que

L'arròs va esdevenir, en el cas del districte de Torroella de Montgrí, el tema central de les eleccions a Corts del 1907, marcades per la irrupció de la Solidaritat Catalana

<< Tasques de conreu de l'arròs a principis del segle passat.

el govern mantingués el control del districte; contràriament a allò que va succeir a 40 dels 44 que hi havia aleshores a Catalunya. El comte va vèncer Josep Torras i Sampol gràcies a aquest engany i a una intensa campanya en la qual va haver-hi de tot, des de llançament d'arròs al contrincant fins a pasquins en què es presentava el polític solidari com «el candidat arrosser», una etiqueta amb clares connotacions negatives.

A partir d'aleshores, l'evolució de l'arròs va sotmetre's exclusivament a les dinàmiques del mercat i no pas a les lluites polítiques i socials. No deixa de resultar significatiu que un dels fills de comte de Serra i Sant Iscle acabés demanant autorització per plantar arròs en una finca de la seva propietat. El conreu va viure una etapa de creixement espectacular durant la postguerra, en bona part gràcies a l'escenari de l'autarquia. Però, a partir dels anys seixanta, es va anar abandonant progressivament. A principis d'aquest segle, però, l'arròs va tornar a reconquerir les planes del Baix Empordà i va convertir, manllevant paraules de Josep Pla, «un paisatge incert en un jardí precís i ordenat». L'escriptor empordanès i els pioners de l'arròs se sentirien orgullosos que un conreu lligat a la polèmica s'hagués convertit, avui, en un element identitari de primer ordre.

Pere Bosch i Cuenca
és historiador i periodista.